

М. М. Берест, О. В. Гладкий, Л. Й. Гнилянська, О. О. Городецька, С. І. Дерев'янка, Д. О. Елішис, І. В. Журавльова, Л. Д. Загвойська, О. В. Калініченко, В. С. Килівник, І. А. Козак, Л. В. Кононенко, М. Т. Краснюк, А. В. Кубай, А. А. Кулик, Ю. М. Кулинич, О. Л. Легошина, А. В. Медина, О. Б. Мних, Н. С. Наumenко, О. П. Павленко, Н. Й. Радіонова, Н. В. Смірнова, Н. М. Ткачук, Л. О. Удова, К. В. Цімох, Л. О. Шкварчук, Н. М. Штефан, З. В. Юринець, Б. В. Яручик

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА, ПРАКТИКА

Колективна монографія

**Полтава
2022**

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА, ПРАКТИКА

Колективна монографія

**Полтава
2022**

УДК 338.1

Рекомендовано до друку вченою радою
Центру фінансово-економічних наукових досліджень
(Протокол № 95-1 від 18.10.2022 р.)

Рецензенти:

Т. В. Устік – доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та логістики Сумського національного аграрного університету.

І. І. Чернега – доктор економічних наук, професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Уманського національного університету садівництва.

Сучасний стан та перспективи розвитку діяльності підприємств в Україні : теорія, методика, практика : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава: ПП «Астроя», 2022. 180 с.

У колективній монографії досліджено теоретичні, методологічні та практичні аспекти ресурсного забезпечення та маркетингової діяльності підприємств. Викладено особливості управління економічною діяльністю підприємств та персоналом. Висвітлені питання статистики, обліку, аналізу і аудиту діяльності підприємств. Запропоновано основні напрями інноваційного розвитку діяльності підприємств. Проаналізовано сучасні аспекти ефективності діяльності підприємств. Здійснено оцінку рівня економічної безпеки та правових засад діяльності підприємств.

Jel A31, B41, L00, M11, M30, M40, O13, Q13

Current state and prospects for the development of enterprises in Ukraine : theory, methodology, practice : a collective monograph / Collective of authors. Poltava: PC «Astraya», 2022. 180 p.

The collective monograph examines the theoretical, methodological and practical aspects of resource provision and marketing activities of enterprises. Features of management of economic activity of enterprises and personnel are outlined. Issues of statistics, accounting, analysis and audit of enterprise activity are highlighted. The main directions of innovative development of enterprises are proposed. Modern aspects of the efficiency of enterprises are analyzed. An assessment of the level of economic security and the legal basis of enterprise activity was carried out.

ISBN 978-617-7915-76-7

© Колектив авторів, 2022

© Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2022

Офіційний сайт: <http://www.economics.in.ua>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Ресурсний потенціал та інвестиційні можливості українських підприємств (Штефан Н. М.)	7
1.2. Розвиток таксономії сталого фінансування діяльності підприємств (Шкварчук Л. О.)	12
1.3. Стан туристичної галузі під час пандемії Covid-19 та в період україно-російської війни: перспективи для реанімації внутрішнього туризму (Науменко Н. С., Медина А. В.)....	18

РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТА ПЕРСОНАЛОМ

2.1. Інформаційне забезпечення стратегічного управління діяльністю підприємства (Кононенко Л. В.)	24
2.2. Проблематика обліку розрахунків за виплатами працівникам на підприємстві (Радіонова Н. Й., Цімох К. В.)	38
2.3. Процес рекрутменту в умовах розвитку інформаційних технологій: міжнародний та український досвід (Юринець З. В., Гнилянська Л. Й.)	41

РОЗДІЛ 3. СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. До питання тлумачення поняття «нематеріальні активи» (Дерев'янка С. І.)	47
3.2. Облікова політика в системі інформаційного забезпечення управління малим бізнесом (Смірнова Н. В.)	52

РОЗДІЛ 4. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Використання систем підтримки прийняття рішень із підтримкою імерсивних технологій в контексті інноваційного розвитку підприємств (Козак І. А., Елішис Д. О.).....	67
4.2. Ефективна інтеграція орієнтованої на знання концепції бізнес-правил в рамках управляючої інтелектуальної корпоративної інформаційної системи (Кулинич Ю. М., Краснюк М. Т.).....	73
4.3. Маркетингові дослідження інноваційної діяльності ринкових агентів і бар'єрів доступу до високих технологій (Мних О. Б.)	80
4.4. Теоретичні засади цифрової економіки та застосування інформаційних технологій в діяльності кооперативних організацій (Легошина О. Л.)	86
4.5. Сучасні орієнтири інноваційного розвитку та аутсорсингу на страховому ринку України (Павленко О. П.).....	93
4.6. Інноваційний розвиток підприємств: сучасні реалії та потреби фінансування (Ткачук Н. М.)	97
4.7. Органічне виробництво в Україні (Удова Л. О.).....	103
4.8. Динамізація ІТ-сектору в період пандемії Covid-19 та україно-російської війни (Науменко Н. С., Кубай А. В.).....	107

РОЗДІЛ 5. РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

- 5.1. Трансформування бізнес моделі підприємства в умовах антропоцену (Загвойська Л. Д.) 113
- 5.2. Вихід зарубіжних компаній з російського ринку через війну з Україною: катастрофічні наслідки політики імпортозаміщення для російських підприємств (Науменко Н. С.).... 117
- 5.3. Особливості економічного розвитку промислових підприємств індустріально-аграрних територіально-виробничих виробничих систем України (Гладкий О. В., Килівник В. С., Городецька О. О.)..... 124
- 5.4. Український зерновий експорт під час війни та його значення для вирішення продовольчої проблеми світу: фактор Росії (Науменко Н. С., Яручик Б. В.) 133

РОЗДІЛ 6. БЕЗПЕКА ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

- 6.1. Формування системи економічної безпеки підприємства (Калініченко О. В.) 137
- 6.2. Методичне забезпечення системи моніторингу кризових явищ на підприємстві (Журавльова І. В., Берест М. М.) 144
- 6.3. Теоретичні, методичні та практичні аспекти оцінки шкоди завданої суб'єктам господарювання у зв'язку із конфліктами з метою отримання компенсацій (Кулик А. А.) . 153

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 161

Нині слід констатувати, що кожне рішення іноземної компанії про вихід із російського ринку призводить до автоматичного зростання рівня безробіття та бідності. Якщо під час першої хвилі РФ залишали багато західних торгових компаній, то в другій хвилі вже виходили промислові гіганти, в активах яких цілі заводи, які в невеликих російських містах часто були градоутворюючими та фактично забезпечували їхнє існування. І, як наслідок – зростання цін, зникнення звичних для пересічних росіян товарів, втрата робочих місць. За цим процесом спостерігає весь цивілізований світ, адже ХХ – ХХІ ст. такої сукупної кількості санкцій не було введено навіть проти Куби, Ірану, Венесуели чи М'янми. Це безумовно перемога української дипломатії, яка довела, що імпортозаміщення у зовнішньоекономічній діяльності російських підприємств путінської економіки в цілому не можливе або потребуватиме тривалої структурної перебудови цілих галузей.

Сім пакетів санкцій, що прийняті Заходом лише посилять санкції проти РФ, це буде тривалий процес поступової деградації, а населення очікуватиме цілковита бідність. Але не варто забувати, що в наслідок військової агресії, за прогнозом Світового банку, 70 % населення України лише протягом цього року збідніє у десять разів і буде перебувати за межею бідності. Разом з тим у Європі вже суттєво зросли ціни на енергоносії, а це відповідно тягне підвищення цін на комунальні тарифи і продукти першої необхідності. Увесь цивілізований світ підтримує Україну, отже тільки швидка військова перемога нашої держави у війні з РФ не дасть можливість розпочатись черговій глобальній економічній депресії.

5.3. Особливості економічного розвитку промислових підприємств індустріально-аграрних територіально-виробничих виробничих систем України

© Гладкий О. В.

докт. геогр. наук, проф.,

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0600-0832

© Килівник В. С.

канд. мед. наук, доц.,

Вінницький національний медичний університет імені Миколи Пирогова,

м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6965-8204

© Городецька О. О.

канд. наук з фіз. виховання та спорту,

Вінницький національний медичний університет імені Миколи Пирогова,

м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7483-2155

Удосконалення господарського механізму України в період формування ринкової економіки здійснюється на основі проведення наукових досліджень, у тому числі в галузі формування ефективних всебічно розвинених територіально-виробничих систем (ТВС) і раціональної територіальної організації виробництва. Всебічний аналіз процесів, що відбуваються в економічній, соціальній та природно-екологічній сферах життя суспільства, глибокі наукові узагальнення сприяють розробці обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на поліпшення територіальної організації виробництва, зокрема, вдосконалення спеціалізації і комплексного розміщення галузей, раціоналізації виробничо-територіальних зв'язків на основі розвинутого обміну та посилення економічної ефективності господарювання. Пізнання законів суспільно-географічного системоутворення дозволяє розкрити додаткові джерела підвищення рентабельності господарства і продуктивності праці, його фондоозброєності і фондівіддачі, що має неабияке значення для подальшого розвитку економіки України та її ТВС [6].

Під ТВС ми розуміємо взаємозумовлене і взаємопов'язане поєднання підприємств різних галузей на конкретній території або економічно й соціально доцільне територіальне поєднання виробництв, що має зовнішню господарську спеціалізацію і певний рівень економічної цілісності (комплексності) [3; 7; 8]. В Україні доцільно виділити індустріально-

виробничі системи (із переважанням підприємств промислового виробництва, наприклад, в Дніпропетровській ТВС), індустріально-аграрні (Харківська, Одеська ТВС та ін.), а також аграрно-виробничі (Волинська, Вінницька та ін.) ТВС [3; 5]. Розглянемо індустріально-аграрні територіально-виробничі системи України більш детально.

Харківська (Північно-Східна) ТВС об'єднує промислові підприємства трьох областей – Харківської, Полтавської і Сумської. Ця ТВС сформувалась і розвивається під впливом одного з найбільших промислових центрів України – м. Харкова. Він займає вигідне економіко-географічне положення по відношенню до Придніпровської ТВС [2].

Природно-ресурсний потенціал Харківської ТВС обмежений. Основні види корисних копалин – природний газ і нафта, а також залізні руди. Є значні запаси мінерально-будівельної сировини на території всіх трьох адміністративних областей.

У господарстві Харківської ТВС провідне місце займає машинобудівний цикл, в якому зайнято більше половини загальної численності промислово-виробничого персоналу. Він має складну структуру і представлений усіма стадіями виробництва. Початкова стадія циклу – виплавка чавунних і сталевих заготовок – приурочена до спеціалізованих заводів, що мають спеціальні цехи. Наступні стадії машинобудівного циклу представлені галузями важкого і металомісткого машинобудування – виробництвом енергетичного, гірничорудного, будівельно-дорожного, хімічного, підйомно-транспортного і сільськогосподарського машинобудування.

Окремі групи у циклі представляють виробництва, що спеціалізуються на випуску технологічного устаткування для різних галузей господарства, а також трудомісткі, але не металомісткі (електротехнічна, приладобудівна, авіаційна, верстатобудівна промисловість).

Розвинені також інші енерговиробничі цикли. До них відносяться нафтогазохімічний, що охоплює видобуток і переробку нафти, видобуток, переробку, транспортування трубопроводами і використання на місці природного газу як сировини для хімічної промисловості; текстильно-промисловий – первинна переробка шерсті, прядіння, ткацтво і обробка тканин з місцевої і довізної сировини, випуск трикотажу, швейних виробів і взуття; індустріально-будівельний – виробництво цементу, залізобетонних виробів, керамічної плитки, стінових та інших будівельних матеріалів; агропромисловий (рослинницькі і тваринницькі галузі).

Територіальна структура ТВС представлена Харківською промисловою агломерацією, промисловими вузлами і центрами. Так, на території Харківської області виділяються однойменна промислова агломерація та промислові вузли – Лозівський, Куп'янський.

Харківська промислова агломерація відноситься до категорії найбільших локальних утворень, які сформувались навколо потужного харківського промислового вузла. До її складу входять території Харківського, Чугуївського, Нововодолазького, Дергачівського, Зміївського, Печенізького районів, а також частково Валківського, Золочівського, Кегичівського, Первомайського, Балаклійського, Шевченківського районів. Крім Харкова (1470 тис. осіб) ця агломерація включає в себе полігалузовий центр Чугуїв, а також ряд інших агромерованих міст: Дергачі, Люботин, Зміїв, Мерефа, Південне, Балаклія, Валки, Первомайський.

Провідну роль у функціонально-галузевій структурі промисловості агломерації відіграє машинобудування. Особливо виділяються тракторне і сільськогосподарське машинобудування (заводи: тракторний, моторобудівний, «Серп і молот», тракторних двигунів, «Поршень», тракторних самохідних шасі). Поряд з цими виробництвами у Харкові добре розвинене енергетичне машинобудування (заводи: турбінний, «Укрелектромаш», електромеханічний, «Електроважмаш», «Електромашина», «Південкабель» та ін.). Далеко за межами України відома промислова продукція підприємств транспортного машинобудування (виробниче об'єднання «Завод ім. В. А. Малишева», авіаційне виробниче об'єднання, заводи підшипниковий, велосипедний та ін.). Харків є важливим центром верстатобудування і приладобудування.

Місто Харків, що виступає ядром однойменної промислової агломерації, є зв'язуючою ланкою між індустріальними і аграрно-індустріальними областями. Через нього проходять важливі залізничні напрямки до Києва і до областей Придніпров'я. В містах Первомайськ і Балаклія склались сприятливі умови для розвитку хімічних виробництв на базі використання природного газу і значних виробництв будівельних матеріалів (використання місцевої

цементної сировини, вапняків, глин, пісків). Одне з найбільших підприємств – Балаклійський цементно-шиферний комбінат, який випускає високоякісний портландцемент, азбестоцементні труби і керамзитовий графіт.

Лозівський промисловий вузол формується на півдні Харківської області, Він має дуже вигідне транспортно-географічне положення на шляху до Придніпровського регіону. В Лозовій працюють і будуються підприємства – суміжники і філіали харківських заводів. Найбільші підприємства міста – ковальсько-механічний завод, завод «Трактородеталь» і машинобудівний, що спеціалізується на випуску різного устаткування у тому числі для тваринницьких ферм. Харчова промисловість представлена м'ясокомбінатом, маслосирзаводом та рядом інших підприємств.

Куп'янський промисловий вузол формується на перехресті важливих залізничних шляхів України п'яти напрямків. Ядром вузла є м. Куп'янськ – полігалузевий промисловий центр. В ньому розвинено виробництво устаткування для цукрової промисловості, деталей для сільськогосподарських машин, продуктів харчування – цукру, молочних консервів, м'ясних виробів. На околиці міста побудований ливарний завод, продукція якого призначається для харківських заводів «Серп і молот» і тракторних двигунів.

Територіально Київська ТВС виділяється у складі Київської, Чернігівської, Житомирської і Черкаської областей. На її території знаходиться столиця України – м. Київ – головний промисловий, громадський і політичний центр держави [1].

Регіон належить до таких, що недостатньо забезпечені мінерально-сировинними ресурсами. У компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу переважають земельні ресурси – важлива умова розвитку агропромислового комплексу і промислових галузей, що переробляють сільськогосподарську сировину. Мінеральні ресурси регіону представлені такими видами: паливні – нафта і природний газ (Гнідинцівське, Лесяківське, Прилуцьке, Богданівське та інші родовища Чернігівщини), буре вугілля у Житомирській і Черкаській областях (Дніпровський буровугільний басейн), торф у поліських районах Київської, Чернігівської і Житомирської областей; рудні: титанові руди (ільменіти) на Житомирщині, у басейні р. Ірша; нерудні: фосфорити у Семенівському районі Чернігівської області; граніти і мармур в Житомирській області та у басейнах річок Рось, Тетерів, Ірпінь; глини, піски, крейда, мергелі, каолін у Київській і Житомирській областях та ряд інших видів сировини для промисловості будівельних матеріалів.

У функціонально-галузевій структурі ТВС значне місце посідають машинобудування (виробництво устаткування і апаратури для різних галузей промисловості, хімічного машинобудування, приладів та електротехнічних виробів, устаткування для харчової промисловості, продукції дорожнього машинобудування); хімія (нафтохімічна промисловість, виробництво хімічних волокон, лаків і фарб, гумово-технічних виробів, пластмас, мінеральних добрив, хіміко-фармацевтичної продукції, хімпрепаратів, предметів побутової хімії); лісова промисловість (лісозаготівля, деревообробка, меблева та лісохімічна галузі); виробництво товарів народного споживання (виробництво натурального шовку, тканин із льону, вовняна промисловість, трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва, хутрова); будівельно-індустріальний комплекс (залізобетонна, виробництво будівельних конструкцій, черепиці, облицювальних матеріалів); агропромисловий комплекс (молочна, м'ясна, цукрова, овочеконсервна) [1; 5].

Серед регіональних циклів виробництв найбільшого розвитку набули – машинобудівний і агропромисловий. Однак машинобудівний цикл характеризується незавершеністю ряду стадій виробництва, а також відсутністю деяких виробничих ланок. Це обумовлює розвиток кооперування підприємств з галузями машинобудування інших регіонів України та сусідніх держав.

У територіальній структурі Київської ТВС домінуюча роль належить Київській промисловій агломерації та великим промисловим вузлам. Київська промислова агломерація – це складна система, ядром якої виступає промисловий вузол міста-мільйонера Києва. Її територія охоплює всі прилеглі до ядра адміністративні райони, які пов'язані з ним виробничими, ресурсними, трудовими, комунікаційними, матеріально-технічними і транспортними зв'язками.

Великі промислові вузли функціонують в обласних центрах, які виконують ряд функцій, і у тому числі одну з важливих функцій – промислову. На території Київської ТВС таких вузлів чотири: Чернігівський, Житомирський, Білоцерківський і Черкаський. Їх територія не обмежується лише межами обласних центрів, а охоплює всі ті поселення, що розміщені в зоні впливу великих міст.

Значними промисловими центрами виступають наступні міста: Ніжин, прилуки, Коростень, Бердичів, Умань та ряд інших. Крім промислових вузлів і центрів функціонують малі міста і поселення міського типу, на території яких зосереджені різні промислові підприємства (будівельні, деревообробні, плодоовочеконсервні, м'ясні, молочні, цукрові тощо).

Київська промислова агломерація – це потужне промислово-територіальне утворення, що сформувалось на базі промислових об'єктів міста-мільйонера Києва (2693,1 тис. осіб) та прилеглих до нього поселень приміських районів. Крім Києва до територіального складу промислової агломерації входять такі адміністративні приміські райони: на півночі – Броварський, Вишгородський; на півдні – Васильківський, Обухівський, Фастівський, Кагарлицький; на заході – Києво-Святошинський, Бородянський, Макарівський, на сході – Бориспільський. До складу Київської агломерації, окрім столичного міста, входять також: Ірпінь, Вишневе, Боярка, Буча, Вишгород, Бровари, Бориспіль, Васильків, Українка, Обухів, Фастів, Кагарлик.

Розміщення промисловості склалось нерівномірно внаслідок впливу цілого ряду факторів, серед яких найбільше значення мали вигідне транспортне і економіко-географічне положення та наявність трудових ресурсів. Завдяки їх вирішальному впливу, промисловість зосереджується у певних напрямках, починаючи з ядра агломерації і закінчуючи віддаленими від нього поселеннями. Головними напрямками (секторами) розміщення промисловості Київської промислової агломерації виступають: північно-східний (Броварський), північно-західний (Ірпінсько-Буча-Гостомельський), південно-західний (Васильківсько-Фастівський). Всі три сектори сформувались вздовж головних залізничних магістралей.

Київська промислова агломерація має складну галузеву структуру з переважанням машинобудування і металообробки. В її межах зосереджено близько 500 промислових підприємств різних галузей. Крім машинобудування значного розвитку дістали хімічна і нафтохімічна, деревообробна, легка, харчова, будівельна і поліграфічна.

Провідна роль у галузевій структурі належить великій групі підприємств машинобудування і металообробки (понад 130 підприємств). Характерно, що переважна більшість підприємств машинобудування розміщена у Києві, де найбільше виділяються виробництва електротехнічної, приладобудівної галузей та виробництва апаратури. У межах території міста виділяються внутріміські промислові утворення з великими машинобудівними заводами, об'єднаннями і акціонерними товариствами. Серед них – «Арсенал», «Атек», «Авіант», «Електронмаш», «Точелектроприлад», «Київторгмаш», «Більшовик», «Медапаратура», «Укркабель» та ряд інших. На багатьох підприємствах, що працювали на війську промисловість, розпочалася і продовжується конверсія.

У межах Києва склалася надмірна концентрація галузей хімічного та нафтохімічного профілю, загального машинобудування, енергоємних та ресурсоємних галузей будівельної індустрії. Водночас для Києва актуальним є питання дальшого розвитку легкої і харчової промисловостей, високоточного машинобудування, приладобудування, верстатобудування, виробництва ЕОМ, побутової техніки і інших наукомістких галузей.

Хімічна і нафтохімічна промисловість представлена виробництвом хімічних волокон, гумотехнічних виробів, лаків, фарб, медичних препаратів, отрутохімікатів. Флагманом хімічної промисловості є Дарницький хімічний комбінат.

Підприємства легкої промисловості спеціалізуються на виробництві шовкових тканин, трикотажних і швейних виробів та шкіряного взуття. Найбільші з них: трикотажна фабрика «Киянка», експериментальне взуттєве об'єднання «Київ». Одна з найбільш розвинених галузей – харчова промисловість. Вона представлена всіма галузями, які повинні розвиватись у містах-мільйонерах. Особливо виділяються галузі: кондитерська, хлібопекарська, пивоварна, м'ясна, молочна. У Києві працюють три домобудівні комбінати та підприємство «Будіндустрія». Добре розвинена деревообробна та поліграфічна галузі.

На території Київської області, південніше Києва, сформувався Білоцерківський промисловий вузол. Він являє собою моноцентричне утворення, ядром якого виступає м. Біла церква (200 тис. осіб). До складу цього вузла відносяться поселення, що знаходяться в зоні тяжіння до ядра (виробничі зв'язки, трудові поїздки, комунікаційні зв'язки, матеріально-технічні, сировинні).

Вузол має вигідне транспортно-географічне положення відносно Києва і промислових центрів Придніпров'я, що сприяє його промислового розвитку. Профілюючими галузями вузла виступають: хімічна промисловість (об'єднання «Білоцерківщина»), машинобудування і харчова промисловість. Розвинута легка промисловість і галузі будівельної індустрії. Машинобудування представлено підприємствами, які спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської техніки, електроприладів, ремонтних операціях для певних галузей. Розвинені також ряд галузей легкої і харчової промисловості, а саме: взуттєва, трикотажна, м'ясна, овочеконсервна. Є ряд підприємств деревообробної промисловості (найбільше з них – меблева фабрика) та будівельної промисловості (домобудівний комбінат і «Будіндустрія»).

За промисловим потенціалом Білоцерківський промисловий вузол може прирівнюватись до тих вузлів, які сформувались на базі обласних центрів України і Київської ТВС.

Територія Львівсько-Карпатського ТВС простягається по обидва боки Карпат в межах Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей. Регіон розташований на заході України і займає вигідне пограничне положення з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою. Через його територію пролягають міжнародні залізничні і шосейні шляхи, газо- і нафтопроводи, лінії високовольтних електропередач [2].

Природні ресурси для розвитку ТВС представлені паливними (природний газ і нафта, кам'яне вугілля), хімічними (калійні і кухонні солі, природні сірчані руди), різними будівельними матеріалами, а також каолінами, алунітами і навіть покладами золотоносних руд. Винятково важливе значення мають лісові ресурси Карпат, а також водні і рекреаційні ресурси.

Нафта і газ видобуваються у Передкарпатському нафтогазоносному басейні (Битківське, Долинське, Орів-Уличнянське – нафтові, Опарське, Угерське, Рудківське, Більче-Волицьке – газові). Кам'яне вугілля залягає на території Львівської області (Червоноградський і Сокальський райони). Незначні залягання бурого вугілля виявлені у Закарпатті, Передкарпатті і Придністров'ї. Виявлені великі запаси менілітових сланців у Передкарпатті, придатних для хімічної переробки. В межах території Івано-Франківської та Львівської областей видобувають і переробляють поклади калійної солі (Калуське і Стебницьке родовища) а на Львівщині – природні сірчані руди (Роздольське і Яворівське родовища). У Закарпатській області розробляються ртутні руди, алуніти, поліметали (Берегівське і Біганське родовища), а у Передкарпатті – залягання озокериту (Бориславське родовище).

В межах Карпат виявлено і освоєно багато мінеральних джерел, які використовують для лікувальних потреб і для постачання населенню усіх областей України. Промислове освоєння цих джерел здійснено у Трускавці, Полянні Квасовій, Сваляві, Шиянах, Моршині.

Промислове виробництво ТВС представлене такими галузями: машинобудування і металообробка, галузі основної і органічної хімії, паливно-енергетична, лісова, деревообробна і лісохімічна, легка, харчова і будівельна. Кожна галузь охоплює групи підприємств, що формують територіально-виробничі системи певного напрямку розвитку. Основою таких промислових ТВС є енерговиробничі цикли, які у переважній більшості незавершені (за винятком лісопромислового ЕВЦ).

У функціонально-галузевій структурі перевага надається тим галузям, які є трудомісткими і базуються на переробці місцевих мінерально-сировинних, лісових та сільськогосподарських ресурсів.

Машинобудування Львівсько-Карпатської ТВС об'єднує ряд підприємств, пов'язаних у виробничому циклі на основі спеціалізації і кооперування. Цей цикл охоплює здебільшого верхні поверхи виробництва, які характеризуються низькою металомісткістю і високою трудомісткістю, Такий напрямок його розвитку вважається найбільш ефективним, оскільки регіон віддалений від головних металургійних баз України і добре забезпечений трудовими ресурсами.

Найбільші підприємства машинобудування зосереджені у великих містах, серед яких виділяються Львів, Івано-Франківськ, Чернівці. Ряд заводів розміщено у середніх містах – Дрогобичі, Стрию, Коломиї, Мукачеві, Ужгороді. Потужні машинобудівні об'єднання мають філіали у середніх і невеликих містах.

Провідні галузі машинобудування – автомобільна (виробництво автобусів, автомобільних кранів, автотранспорту), приладобудівна, електро- і радіотехнічна, інструментальна, верстатобудівна та виробництво сільськогосподарських машин.

Хімічна промисловість розвивається на базі промислових покладів калійних солей, природних сірчаних руд, нафтогазової сировини, озокериту. Основними підприємствами хімічної промисловості є ВО «Оріана» (м. Калуш), Стебниківський калійний завод, ВО «Сірка» (м. Новий Роздол), Яворівський гірничо-сірчаний завод (м. Новояворівськ), Дашавський завод технічного вуглецю, лакофарбові підприємства у м. Львові, Бориславі, Чернівцях, хіміко-фармацевтичний завод у Львові.

Виробництво палива та енергії включає вугільну, нафтову і нафтопереробну, газову промисловість та електроенергетику. Видобуток кам'яного вугілля зосереджено у Червоноградському районі на Львівщині (територія Львівсько-Волинського басейну), нафтова і нафтопереробна галузі розвинуті у Долині, Надвірній, Дрогобичі, Львові; промислова переробка газу – на Бориславському газоліновому заводі. Найбільшими електростанціями є Бурштинська (Івано-Франківська область, 2,4 млн. кВт) і Добротвірська ДРЕС (Львівська область, 700 тис. кВт). Діють ряд ТЕЦ у великих і середніх містах і Теребле-Ріцька ГЕС у Карпатах.

Лісова промисловість має повний цикл виробництва із стадіями: лісоексплуатації, деревообробки і лісохімії. Він об'єднує понад 70 підприємств, розміщених на території чотирьох карпатських областей. На сьогодні ліси у Карпатах зазнали надмірних вирубок, тому виробництво лісопромислової продукції і, зокрема, лісоексплуатація скорочуються. Необхідно вести велику роботу з відновлення лісу, а для цього знадобляться десятки років.

Заготівля деревини ведеться переважно у Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях. Круглий ліс заготовляють лісокомбінати і відправляють його на лісопильні заводи, а далі продукція надходить на деревообробні підприємства. Низькосортна деревина та відходи деревообробки переробляються на лісохімічних підприємствах. Деревообробна промисловість виготовляє меблі, фанеру, паркет, будівельні деталі тощо. Найбільшими центрами деревообробної промисловості є Львів, Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород, Мукачеве, Дрогобич, Стрий, Свалява, Берегомет. Целюлозно-паперова промисловість розвивається у Жидачеві на Львівщині (найбільше підприємство в Україні) Рахові, Львові, Коломиї. Лісохімічні підприємства розміщені у Великому Бичкові, Сваляві і Перечині (Закарпатська область), Вигоді (Івано-Франківська область). Вони випускають гідролізний спирт, оцтову есенцію, фурфурол, кормові дріжджі та іншу продукцію.

Підприємства, що виробляють товари народного споживання представлені виробництвом товарів легкої промисловості і продовольчих товарів. Підприємства розміщені на всій території регіону у великих, середніх і малих промислових центрах. Основні галузі легкої промисловості: текстильна, трикотажна, швейна, панчішно-шкарпеткова, шкіряно-взуттєва, хутрова. Вони розвинені у Львові, Івано-Франківську, Чернівцях, Дрогобичі, Стрию, Мукачевому, Ужгороді і в ряді менших міст. Хутрова промисловість представлена виробничим об'єднанням «Тисмениця» (Івано-Франківська область), підприємством у м. Хуст (Закарпатська область). Виробництво художніх виробів, сувенірів з дерева, шкіри, килимів розвинено у Косові, Вижниці, Коломиї, Яремче, Чернівцях, Хотині, Сваляві. Харчова промисловість розвинена в усіх адміністративних областях. Головними її галузями виступають: м'ясо-молочна, цукрова, масло-сироварна, борошномельно-круп'яна, кондитерська, виноробна, плодоовочевоконсервна. Міжрайонне значення мають галузі: кондитерська (фірма «Світоч» у Львові) та вино-коньячна (заводи в Ужгороді, Берегово, Середньому у Закарпатській області), горілчана (фірма «Гетьман» у Львові).

У територіальній структурі промислового виробництва ТВС виділяються такі елементи: Львівська промислова агломерація і промислові вузли та центри, що сформувались на базі видобутку і переробки мінерально-сировинних ресурсів, лісових та сільськогосподарських ресурсів.

Львівська промислова агломерація – найбільше промислово-територіальне утворення у Західній частині України. До її територіального складу входять Львів (733 тис. осіб) та понад півтори десятка промислових пунктів, що розміщені у зоні впливу великого міста (переважно, в Пустомитівському, Городоцькому, Миколаївському, частково в Яворівському, Жовківському, Буському, Кам'янка-Бузькому, Золочівському, Перемишлянському районах). Основними містами Львівської агломерації є: Городок, Пустомити, Комарно, Миколаїв, а також Дубляни, Винники, Жовква, Кам'янка-Бузька, Бібрка, Яворів, Новояворівське.

Велике зосередження промислових об'єктів у ядрі промислової агломерації м. Львові та його околицях обумовлено, перш за все, вигідним транспортно-географічним положенням міста, розміщеного на важливих залізничних і шосейних шляхах сполучення, які з'єднують Україну з країнами Західної Європи. Певну роль у цьому процесі відіграли мінерально-сировинні ресурси Прикарпаття, зокрема, паливні та хімічні, а також лісосировинні ресурси Карпат і розвинене сільськогосподарське виробництво.

Провідними галузями Львівської промислової агломерації виступають: машинобудування і металообробка переважно наукомісткого і неметаломісткого профілю, деревообробка і целюлозно-паперова та легка і харчова галузі. Особливе місце належить двом провідним галузям – машинобудуванню і легкій промисловості. Більшість машинобудівних підприємств зосереджена у Львові: заводи автобусний, автонавантажувачів, електроламповий, телевізійний, «Львівсільмаш», «Теплоконтроль», мотовелосипедів, фрезерних верстатів та ін. Найбільші підприємства легкої паромисловості – трикотажна фірма «Промінь», взуттєва «Прогрес», шкіряна «Світанок», а також ряд підприємств швейної, текстильної, бавовнянопрядильної, галантерейної галузей. Добре розвинена м'ясна, молочна, кондитерська галузі промисловості. Важливими промисловими центрами, що входять до складу Львівської агломерації є такі: м. Жовква, Кам'янка Бузька, Пустомити, Красне та ін. Подальший розвиток промисловості у межах агломерації натрапляє на певні перешкоди, пов'язані з відсутністю деяких видів сировини і палива та недостатнім водопостачанням підприємств Львова.

Більшість промислових підприємств Львівсько-Карпатської ТВС зосереджена у промислових вузлах і центрах. Вони розмістились у Передкарпатті та у Закарпатті. За характером виробництва всі промислові вузли можна поділити на дві групи: 1) вузли з розвитком видобувної і обробної промисловості, що сформувались на базі використання корисних копалин нафти і природного газу, калійної і кухонної солей, самородної сірки, сировини для виробництва будівельних матеріалів (Дрогобицько-Бориславський, Стрийсько-Роздольський і Калусько-Долинський); 2) вузли з переважанням галузей обробної промисловості – легкої, харчової, машинобудування (Івано-Франківський, Коломийський, Чернівецький, Ужгородсько-Мукачівський).

Одеська ТВС розташована на півдні України, в межах території Одеської, Миколаївської, Херсонської областей. Приморське положення території та основних промислових центрів цього регіону зумовлюють спеціалізацію галузей промисловості, пов'язаних з морем. Особлива роль належить портам, через які здійснюються експортно-імпортні операції України з усіма країнами світу. Безпосереднє сусідство регіону з вугільно-металургійною базою Придніпров'я, діюча мережа залізниць і автомобільних доріг також є важливими факторами, що впливають на формування промислового виробництва Причорномор'я України [3].

У функціонально-галузевій структурі промислового виробництва Одеської ТВС провідна роль належить машинобудуванню і галузям продовольчої спеціалізації.

Машинобудування відіграє провідну роль у формуванні територіально-виробничої системи регіону і визначає її роль у внутрідержавному та міждержавному територіальному поділі праці. Найважливішими її галузями є: суднобудування і судноремонт, сільськогосподарське машинобудування, верстатобудування, електротехнічна промисловість та виробництво технологічного устаткування для харчової і поліграфічної промисловості, підйомно-транспортних та будівельно-шляхових машин.

Завдяки своєму приморському положенню, Одеська ТВС спеціалізується на виробництві морських суден, портового устаткування – плаваючих кранів, земснарядів, доків для ремонту суден у відкритому морі, буксирів, риболовецьких траулерів, рефрижераторів. Виробляються суховантажні судна, танкери, теплоходи, судна для військово-морського флоту. Найважливіші

центри суднобудування – Миколаїв (три заводи), Херсон (суднобудівний і судноремонтний заводи). Судноремонтна промисловість створена в Одесі, Ізмаїлі, Кілії та інших містах. Розміщення суднобудівних підприємств на чорноморському узбережжі України сприяє встановленню зв'язків між ними і поглибленню виробничої спеціалізації.

Одна з важливих галузей машинобудування – виробництво сільськогосподарських машин. Воно спеціалізується на виробництві кукурудзозбиральних комбайнів, тракторних плугів, іригаційного устаткування (дощувальні агрегати, насосні станції) та запасних частин до сільськогосподарських машин. Головні центри сільськогосподарського машинобудування – Херсон, Одеса.

Профільуючою галуззю машинобудування є верстатобудування. Воно зосереджено переважно в Одесі і спеціалізується на виробництві універсальних верстатів різних типів, що працюють в автоматичному режимі та оснащені програмним керуванням. Там же виробляється ковальсько-пресове устаткування (заводи пресів і автоматів).

Ряд підприємств спеціалізуються на виробництві енергетичного та електротехнічного машинобудування (випуск електромоторів, генераторів, електрозварювального устаткування, телевізійної апаратури, електровимірювальних приладів тощо). Центрами виробництва виступають Одеса, Нова Каховка, Первомайськ, Херсон.

Значного розвитку набуло виробництво технологічного устаткування для різних галузей промисловості (гірничо-шахтне устаткування для металургійної, гірничорудної та інших галузей). У Миколаєві виробляються бульдозери, скрепери, цементно-бетонні машини, в Одесі – кіноапаратура, медичні прилади, устаткування для поліграфічної та холодильної промисловості [4].

Виробництво продовольчих товарів охоплює групу галузей, що переробляють сільськогосподарську сировину та морські ресурси. Особливо велике значення мають виноробна, консервна, м'ясна, молочна і олійницька галузі.

Виноробна промисловість найбільше розвинена в Одеській області – «Шабо», «Хаджибейський», «Маяк», у Херсонській – «Таврія».

У продовольчому виробництві дуже добре розвинена плодоовочеконсервна промисловість. Вона виробляє від 35 до 38 % плодоовочевих консервів від загального їх виробництва в Україні. До найбільших підприємств належать Херсонський та Ізмаїльський консервні комбінати. Великі підприємства консервної промисловості розташовані в Одесі, Первомайську, Вознесенську.

Розвинена рибна промисловість, м'ясна і молочна галузі, а також ефіроолійна та борошномельно-круп'яна. Центри рибної і рибоконсервної промисловості – Одеса, Очаків, Білгород-Дністровський, Генічеськ, Кілія, Вилкове. Найбільші м'ясокомбінати і молочні підприємства зосереджені у великих містах. Олійножирові комбінати використовують насіння соняшника і розміщені в Одесі, Херсоні, Миколаєві, Вознесенську. Крім цих галузей розвинені кондитерська, пивоварна, хлібопекарська, тютюново-ферментаційна і багато інших галузей продовольчого виробництва.

Значного розвитку набула легка промисловість, яка працює на місцевій і довізній сировині. Найважливіші її галузі – текстильна, трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва, хутрова. Регіон посідає велику питому вагу за виробництвом в Україні бавовняних і джутових тканин. Херсонський бавовняний комбінат та Одеська джутова фабрика – найбільші підприємства цього профілю в державі. Виробництво вовняних тканин зосереджено на фабриках в Одесі і Татарбунарах. В усіх обласних центрах працюють підприємства швейної, трикотажної і шкіряно-взуттєвої промисловості.

Хімічна та нафтохімічна промисловість виробляє фосфатні добрива, сірчану кислоту, фармацевтичні препарати, реактиви, фарби і емалі (Одеса). Працює припортовий завод у межах Одеського промислового вузла. Нафтохімічна промисловість зосереджена на заводах Одеси і Херсона, а виробництво різноманітних пластмас – в Одесі.

Причорноморська ТВС на сьогодні є паливодефіцитною. Вугілля сюди довозиться з Придніпров'я, а нафта і природний газ надходять по трубопроводах. Електроенергетика представлена найпотужнішими Південно-Українською АЕС, Каховською ГЕС та рядом ТЕЦ і дрібних електростанцій.

Територіальна структура промисловості характеризується лінійно-фасадним розміщенням промислових утворень уздовж узбережжя Чорного моря (приморський тип). Головним промисловим утворенням є Одеська промислова агломерація. Далі виділяються найбільші промислові вузли: Миколаївський, Херсонський та ряд середніх і невеликих промислових центрів. Промислова агломерація і найбільші промислові вузли утворюють каркас територіальної структури промисловості.

Одеська промислова агломерація охоплює територію Овідіопольського, Біляївського, Комінтернівського, частково Білгород-Дністровського районів Одеської області і тісно пов'язані з ядром міста-супутники: Іллічівськ, Южне, Теплодар, Біляївка, Білгород-Дністровський. На даний час в Одеській промисловій агломерації зосереджено близько 1,3 млн. жителів, а це майже половина населення області. В м. Одесі проживає 1029 тис. осіб. Одеська промислова агломерація – це найбільший портово-промисловий комплекс в Україні, що розташований на північно-західному узбережжі Чорного моря між Дністровським і Телігульським лиманами. Її справедливо називають морськими воротами України.

Приміська зона Одеси охоплює прилеглі адміністративні райони – Овідіопільський, Біляївський, Комінтернівський, в межах яких зв'язки з Одесою найбільш інтенсивні. На території цих районів розміщені елементи приміської інфраструктури. Тут діють товарні станції, енергетичні підстанції, транспортно-комунікаційні вузли і кільцеві системи об'їзних доріг, склади і газосховища тощо. У приміську зону, яка виконує ряд важливих господарських функцій, виносять екологічно небезпечні виробництва, а також нові підприємства.

Периферійні райони приміської зони – Білгород-Дністровський, Роздільнянський, Іванівський, Березівський пов'язані з ядром промислової агломерації виробничими, трудовими, сировинними, транспортними, комунікаційними зв'язками, а також ринковими поїздками населення до Одеси. З розвитком промислової функції міста райони периферії поступово «прилучаються» до території з високою концентрацією виробництва і населення.

Провідна галузь промислового виробництва Одеси – машинобудування і металообробка. Машинобудівні підприємства спеціалізуються на верстатобудуванні, сільськогосподарському, технологічному машинобудуванні, виробництві інструменту, сталепрокатному і канатно-дротяному виробництвах, ремонті суден тощо. До нього входять найбільші виробничі об'єднання «Продмаш», «Одесхолодмаш», верстатобудівне, важкого кранобудування, «Одесагрунтмаш». Сформувались і функціонують науково-виробничі об'єднання – «Кисеньмаш» і «Харчпромавтоматика». Найбільш відома продукція одеських машинобудівних підприємств – це крани великої вантажопідйомності, тракторні плуги для всіх сільськогосподарських зон, холодильна апаратура, верстати з програмним керуванням, поліграфічна техніка, автогенне устаткування, гідравлічні машини, сталеві канати і троси та інша продукція.

Друге місце за чисельністю промислово-виробничого персоналу займає харчова промисловість з переліком майже всіх підприємств, що входять до групи продовольчих галузей. Головними галузями є: борошномельна, цукрова, м'ясна, молочна, рибна, консервна, олійно-жирова, спиртово-горілчана, виноробна, кондитерська та інші. До найбільших підприємств належать: консервний завод, чаєрозжувальна і харчових концентратів фабрики, заводи шампанських вин і винно-кон'ячний, рибопереробний та цукрорафінадний.

Третя галузь спеціалізації – легка промисловість. Її головна продукція – швейні вироби, вовняні тканини, трикотаж, галантерейні вироби, взуття, джутові вироби, технічні тканини.

Значного розвитку в Одесі набули хімічна і нафтохімічна галузі (припортовий хімічний, нафтопереробний і суперфосфатний заводи). Працює виробниче хіміко-фармацевтичне об'єднання.

З інших галузей можна виділити виробниче об'єднання «Одесбудматеріали», цементний завод, підприємства деревообробної, целюлозно-паперової, скляної та ювелірної галузей.

Важливі функції в Одеській промисловій агломерації виконують порти Іллічівський і Южний. Через них здійснюються транспортно-економічні зв'язки з промисловими центрами України та із зарубіжними країнами.